

НАЦИОНАЛНА ХУДОЖЕСТВЕНА АКАДЕМИЯ

Катедра:

**ПСИХОЛОГИЯ НА ИЗКУСТВОТО, ХУДОЖЕСТВЕНО ОБРАЗОВАНИЕ
И ОБЩОАКАДЕМИЧНИ ДИСЦИПЛИНИ**

Василка Миткова Цанева

**ПСИХОЛОГИЧЕСКИ АСПЕКТИ НА АВТОРСКОТО ПРАВО
В СЪВРЕМЕНОТО ИЗКУСТВО**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

на дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор“

в област на висше образование: 8. Изкуства

Професионално направление: 8.2. Изобразително изкуство

НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ:

проф. д.ф.н. Правда Спасова

СОФИЯ

2022

Дисертационният труд се състои от увод, три глави, заключение, библиография и приложение.

Дисертационният труд съдържа общо 208 стандартни страници (166 страници текст и 42 страници приложение). Библиографията включва 122 цитирани заглавия (10 на български език и 112 на английски език).

Приложението включва 55 илюстрации.

Научно жури:

Проф. Божидар Бояджиев

Проф. д-р Кирил Божков

Проф. д-р Анна Цоловска

Проф. д-р Красимир Русев

Проф. д-р Бисера Вълева

Съдържание на автореферата

Увод.....	4
Глава I.	
Съвременното изкуство и психологическото оспорване на съществуващите правни рамки.....	8
Глава II.	
Съвременният психологически субект на изкуството и новите идеи за авторството.....	11
Глава III.	
Изкуството като психологически модел на защитена интелектуална собственост.....	13
Заклучение.....	18
Приноси.....	20
Списък на публикациите по темата.....	21

Увод

Актуалност на проблема

Свидетели сме на все по-динамичното обвързване на съвременната система на изкуството с нормите на авторското право, което променя радикално структурата и предоговарянето на съществуващите представи за притежание на идеи, образи, обекти и събития в областта на изкуството.

Съвременното изкуство, независимо дали се разглежда като глобален исторически период или глобален художествен стил, все повече концентрира своето внимание върху ролята, която правото играе за да дава нови възможности на произведенията на изкуството да функционират като автономни правни, психологически и естетически същности.

Обект на изследването

Обект на изследването се явява онази част от съвременното изкуство, която съдържа мотивираност да демонстрира правна рефлексивност и да обвързва своята мисия с откриването и развиването на нови модели на взаимодействие със закона чрез форми на художествен опит, които интерпретират категории като справедливост, оригиналност, авторство, собственост и идентичност. Изследователската област обхваща времеви диапазон от края на 20 век и първите две десетилетия на 21 век, когато една част от изкуството осъзнато предефинира своята същност и функции като изявления, договори и действия по отношение на правната реалност и психологическите измерения на творческия процес в контекста на съревнованието между закон и безпорядък, контрол и свобода, власт и общност.

Предмет на изследването

Предмет на изследване е видът на взаимодействията и конкретните концептуални формати, с които художниците се ангажират с правни идеи, правни ритуали и правни документи. Също така предмет на изследване се явяват възможностите за интерпретация на художествените и психологическите аспекти, при които законът като институция се превръща в основен морален и политически източник на авторитет в света на изкуството. Предмет на изследване са всички онези оригинални художествени форми за ангажиране със закона по начини, които преформулират целите на произведението на изкуството като правен и творчески експеримент, без да пренебрегват значението и въздействието на естетическите и психологическите елементи.

Цели и задачи на дисертационното изследване

Основната цел на настоящото изследване е да анализира взаимодействията между съвременното изкуство и правото в контекста на различни психологически категории. Дисертацията прави опит да свърже паралелната теоретична реалност на две много различни области като историята на изкуството и философската критика на изкуството с правния анализ, търсейки тяхната пресечна точка в идеи и подходи, инспирирани от развитието на съвременната психология на изкуството.

За да постигне своята цел, изследването си поставя следните конкретни задачи:

1. Да проучи и систематизира литературните източници, които отразяват състоянието на проблема за авторското право в развитието на съвременното изкуство

2. Да анализира актуалните въпроси, свързани със същността и съдържанието на авторското право като правен институт и част от правото на интелектуална собственост по отношение на някой от най-спорните и коментирани от правна гледна точка произведения на съвременното изкуство.

3. Да дефинира и отличи процеси и ситуации, при които съвременното изкуство и правото изграждат връзки, които включват проявления на субективни идеи, отношения и чувства, които могат да бъдат интерпретирани интегрално с помощта на подходи и категории от областта на психологията на изкуството, правната теория и философската критика на изкуството.

4. Да изследва концепции, проекти, платформи и логистични инфраструктури, създадени за разширяване или за ограничаване на достъпа до произведения на съвременното изкуство, включително практики, техники и механизми за опазване, възпроизвеждане и съхранение на художествени творби, които имат за цел да преодоляват или обезсилват различни аспекти от закона за авторското право.

5. Да изследва и анализира правната история на съвременното изкуство като подполе на теорията на изкуството с реторичен потенциал за пренасочване на правните изследвания и практики, породени от различни имуществени и неимуществени (морални) казуси и интереси, към сферата на изкуствознанието и психологията на изкуството.

Методология

Основна за труда се явява адаптираната методология от областта на изкуствознанието и по-специално философската критика на изкуството, психологическата естетика и психологията на изкуството. Също така в изследването са използвани подходи и методологически норми от правната теория, които съдействат за

представянето на примери, които се явяват едновременно правни казуси, произведения на изкуството и конкретни психологически ситуации. Използван е интердисциплинарен подход като метод на познание относно организацията на разнородни части от различни системи. В контекста на настоящият труд специфичната същност на интердисциплинарния дискурс се конструира в пресечната точка между социокултурната реалност (социология, социална психология), феноменологията, философията на правото и философската критика на изкуството.

Обзор на литературата по темата и анализ на използваните източници

Българското изкуствознание засега остава длъжник по отношение на систематичното и задълбочено изследване на въпросите, породени от съществуващите взаимодействия между правната реалност и съвременните художествени практики. Публикуваните статии и изследвания, засягащи пресечните точки между авторското право и съвременното изкуство са предимно в полето на правната теория и следват подходите и интерпретативните норми на правните експерти.

Сред най-значимите и влиятелни автори в международен план, които успяват да теоретизират актуалните връзки между правната наука и съвременното изкуство от гледна точка на теорията на изкуството през последните години се откроява името на Джоан Ки, която е професор по история на изкуството в Мичиганския университет. Ки получава докторска степен в Института за изящни изкуства на Нюйоркския университет, а също и докторска степен от юридическия факултет на Харвардския университет. Тя е автор на множество изследвания, които проблематизират дискурсивните преплитания между съвременното изкуство и правото като редактор на форум по темата за списание „Brooklyn Rail“ и автор на множество статии в авторитетни списания като „Artforum“, „Law and Humanities“ и „American Art и Law“. Книгата на Ки „Модел на почтеност: изкуство и право в Америка след шейсетте“ (2019) представлява основополагащ труд за това как изкуството обитава териториите на правото, експонирайки неразделната роля, която законът играе върху всички аспекти на създаването, възприемането и разпространението на изкуството. Настоящата дисертация диалогизира с много от темите и въпросите, разгърнати в изследванията на Джоан Ки.

Друг важен автор за настоящото изследване е Марта Бускирк - професор по история на изкуството и критика в колежа по изкуства Монсерат в Бевърли, Масачузетс. Изследванията на Бускирк са фокусирани върху правата на артистите, интелектуалната собственост и потенциалните конфликти, свързани с контрола върху собствеността и обществения интерес. Книгите на Бускирк „Условният обект на съвременното изкуство“

(2003) и „Това наше ли е? Изкуство, авторско право и обществен интерес“ (2021) имат кардинално значение по отношение на авторските права и бъдещото развитие на съвременното изкуство в областите, които очертават новите контактни зони и напрежения между собственост и авторство, творческа свобода и права на твореца, публично и частно, индивид и общност.

Някои от основните възгледи и теоретични тези, защитавани в настоящия дисертационен труд открито полемизират с американския историк на изкуството Дейвид Джозлит и неговата теория, базирана върху генералното преосмисляне на идеята за собственост като определящ аспект на модерното и съвременното изкуство. Джозлит, който е ръководител на катедрата по „Изкуство, кино и визуални изследвания“ в Харвардския университет, разглежда дискурсивния режим на изкуството като изключителна форма на собственост, а произведенията на изкуството в модерната западна парадигма от периода на възникването на публичния музей на изкуството до периода на концептуалното и съвременното изкуство като репрезентативна форма на собственост на „притежателния индивидуализъм“ на художника.

Разгледаните в дисертацията психологически аспекти на различните форми на правно съзнание, свързани със съвременното изкуство, стъпват върху методологическите открития и полеви изследвания, посветени на позиционирането на „правното съзнание“ във всекидневният опит на индивидите, които се съдържат в трудовете на професора по поведенчески и политически науки от Масачузетския технологичен институт Сюзън Силби.

Сред ключовите автори и литературни източници, цитирани и анализирани при изграждането на обзорните части и на цялостният контекст на дисертацията, трябва да бъдат споменати изследванията върху оригиналността и романтичното авторство в закона за авторското право на професора по информационни науки и медийни изследвания от Университета в Берген Ерленд Лавик, както и възгледите на професора по право Ан Барън за приликите между начина, по който законът за авторското право идентифицира художествените произведения като възможни обекти на право на собственост, и начина, по който модернистичната теория на изкуството определя същността на произведенията на изкуството. Също така за целите на дисертацията е интерпретирана доктрината за съвместното авторство в контекста на авторското право и институционалната теория на изкуството на философите на правото Лора Бирон и Елен Купър.

Глава I.

Съвременното изкуство и психологическото оспорване на съществуващите правни рамки

Основен фокус на внимание в първата глава на дисертацията се явяват психологическите аспекти на правните взаимодействия и напрежения в полето на съвременното изкуство, които показват как в своето концептуално и пост-концептуално развитие изкуството през втората половина на XX век и началото на XXI век достига до силно трансформирана теоретична рамка, в която може свободно да оперира с множество нива на абстракция. Така изкуството завзема все повече части от актуалната реалност под формата на арт практики, които създават илюзия за автономност като предлагат нови самозаконодателни формули за позициониране на свободата на едно произведение на изкуството извън артикулираните граници на съществуващите институционални модели. Новите нива на абстрактност представляват предизвикателство за авторското право и са пряко свързани с радикалните промени, настъпили в съвременното изкуство по отношение на идеята за авторството и неговото безусловно определяне. Тази ситуация провокира много съвременни художници да оспорват легитимиращата функция на институционалните структури, които ограничават тяхната творческа дейност. По този начин законът за авторското право се превръща в значима цел и нова завладяваща територия, която подсилва критичната функция на художествени практики, характеризиращи се с прогресивно намаляване на акцента върху такива материални аспекти на изкуството като уникалност, лесна и достъпна идентификация, фиксирани параметри и постоянство, за сметка на все по-нарастващ интерес към концептуалните аспекти на правенето на изкуство.

В тази първа част на дисертацията са разгледани множество примери на съдебни спорове, които касаят творби, свързани с изкуството на присвояването. Става дума за творби, които третираат оригиналността на творческия процес отделно от материалните носители на художественото произведение и акцентират върху интелектуалните процедури и дискурсивните режими на изкуството като изключителна собственост. Неслучайно първата част на дисертацията е озаглавена „Съвременното изкуство и психологическото оспорване на съществуващите правни рамки“. В три последователни глави съответно с названия „Собствеността като абстракция в съвременния свят на

изкуството“, „Правни и психологически предизвикателства пред авторството“ и „Изкуството на присвояването и парадоксите на авторското право“, са проследени двата основни принципа, които според Дейвид Джозлит, дефинират новата ситуация в изкуството след появата на концептуалното изкуство. Първият принцип е свързан с откритото признаване на стоковият статус на произведението на изкуството, а вторият принцип е опит да се избегне това условие като се декларира, че концепцията на художника представлява интелектуална собственост и основна същност на изкуството.

Разграниченията между собствеността като репрезентация и собствеността като реалност трансформират художественото поле в многообразие от жанрове, наследили традициите на редимейд, които започват да действат едновременно като присвояване на собственост и генериране на знания.

По този начин художествената творба започва да изследва две страни на онтологичното състояние на съвременното изкуство като собственост и като знание, което позволява неопределеността на произведението на изкуството като материална същност да бъде преодоляна и поддържана като определен епистемологичен дискурс.

Правото регулира отношенията между отделните противостоящи интереси в обществото като въпросите около авторското право разкриват напреженията между съвременния неолиберален индивид и съвременното развитие на категории като произведение на изкуството, авторство и субект на изкуството. Психологията от своя страна като модерна дисциплина обективира различни проявления на модерната личност, свързани с категории като индивидуална автономия и свобода на изразяване, които очертават отвътре сложното развитие на идеята за творческа мотивация, творчески процес и творческа идентичност. Много от идеите на моралната психология, психологията на личността, културната психология и най-вече на критическата психология през последните години навлизат в обсега на правната теория и стават част от динамиката, свързана с дебатите около авторското право и интелектуалната собственост.

Разгледаните творби и правни казуси в първата глава на дисертацията показват, че психологическото присъствие на твореца в собствената му творба все повече започва да търси своите проявление в правната реалност чрез променящите се правни и психологически дефиниции за изкуство, автор и произведение на изкуството. Направените анализи и интерпретации в първите три подглави на изследването подчертават засилената абстрактна същност на голяма част от постконцептуалното изкуство, която има за цел да оспорва и предизвиква нормативното и функционално

единство, върху което се базира своеобразното дискурсивно съзнание на съвременните художествени институции. Очертаната ситуация демонстрира двойствената психологическа и правна природа на авторството като възможно съотнасяне към идентичността на един въображаем, идеален и краен „авторски Аз“, който трябва да взаимодейства с един все по-проблематичен, подложен на доказване, културен, външен, институционално конструиран и в крайна сметка все по-преизпълнен с различни нови видове правна реторика „творчески Аз“.

Сред най-важните тези, защитени в първата част на дисертацията, е направеният извод, че една от основните определящи характеристики на съвременното изкуство е неговото развитие като вътрешна критика на неолиберализма, която от своя страна съдържа аспекти на критика на правото и правната теория, които са преплетени с идеи и въпроси, инспирирани от критическата психология. Критичното разглеждане на авторството и въпросите на автентичността в изкуството и правната реалност, в контекста на критическата психология и предложените от Томъс Тео „неолиберални форми на субективност“, разкриват изцяло инструменталният характер на позитивната психология, която припознава основните цели на личността като път към постигане на неолиберален успех. Така главните психологически ценности се фокусират върху полезното, личния интерес, самосъхранението и практическите интереси, доколкото „неолибералният Аз“ се интернализира и адаптира към икономическите реалности чрез нови психологически категории като „предприемачески Аз“ и „успешен Аз“, а същевременната бизнес терминологията прониква в личностните дискурси, чрез психологизирани термини като например „управление на идентичността“.

Изкуството на присвояването и оспорването на съществуващите правни рамки на различните режими на собственост и притежание върху знанието в съвременния свят на изкуството предоставят на фигурата на художника актуална роля сред най-новите неолиберални форми на субективност. Конституирането на неолибералния субект на съвременното изкуство в концептуалното поле, обособено от пресечната точка между правната и психологическата реалност, се явява олицетворение на идеалния „предприемачески Аз“, който не просто притежава себе си, но спекулира със своите образователни и културни притежания като социален капитал. Концепцията за собственост, която се съдържа в идеята на притежателния индивидуализъм на съвременния художник намира своя израз в преминаването на „предприемаческия Аз“ на твореца в новите роли на „художника-куратор“, „художника правен провокатор“ и „художника правен законодател“.

Глава II.

Съвременният психологически субект на изкуството и новите идеи за авторството.

Втората част на дисертацията разглежда и интерпретира психологическите измерения на правното съзнание в изкуството като своеобразно позициониране на психологическия субект на изкуството спрямо правната реалност.

Правното поведение и правното съзнание в областта на изкуството в този раздел са интерпретирани на базата на правно-психологическите и социално-правните изследвания от последните три десетилетия, които проучват не толкова отношението към инструменталната роля на закона, а проследяват правното съзнание с акцент върху така наречената конститутивна роля на закона в обществото, която е свързана с различните начини, по които правото се счита за значимо в социалните отношения и символните взаимодействия. В този смисъл правното съзнание се използва като термин, който обхваща не само познаването на правната система, но и начините, по които хората мислят, говорят, разбират и коментират закона. От психологическа гледна точка правното съзнание е „многослоен феномен“, съставен от когнитивни и поведенчески слоеве, които отразяват моментни и променливи състояния на знания, разбирания, мнения, представи и вярвания относно правото.

В настоящата дисертация е използвана предложената от американските изследователи Сюзън Силби и Патриша Юик тристранна типологична схема, която улавя взаимоотношенията на хората със закона като начин на съзнание, свързан с различен тип дискурс и действие. Според Силби и Юик хората са или „пред закона“ (виждайки го като обективна, автономна и рационална сфера, която стои отделно от техния социален свят), или са „със закона“ (движейки се с него като в игра с правила и процедури, които могат да бъдат манипулирани за постигане на желани резултати) или са „срещу закона“ (възприемайки го като опасен и потиснически и отхвърляйки го поради неуспеха му да постигне лична или социална справедливост).

В рамките на наративните схеми „пред закона“, „със закона“ и „срещу закона“, описани като културен инструментариум, от който се изграждат разбиранията за законност, в дисертацията е предложен типологичен модел за разглеждане на психологическите и художествени аспекти на правното съзнание по отношение на

определени ключови творби от историята на съвременното изкуство. На базата на тези схеми, в ролята им на синтетични и обозначаващи метафори, съзнателни или не, но позволяващи комуникация и представяне, избраните художествени произведения са интерпретирани като форми на правно съзнание, свързано с определен вид дискурс и действие.

При позицията „пред закона“ правното съзнание възприема законността като обективна, автономна и рационална сфера, която стои отделно от социалния свят. Именно „пред лицето на закона“ като абстрактна същност са позиционирани прото-концептуалната ритуална творба „Зона на нематериална изобразителна чувствителност“ на френския художник Ив Клайн от 1959 г. и работата „Документ“ от 1963 г. на американския художник Робърт Морис.

При позицията „със закона“ правното съзнание не се абстрахира и отдръпва от законността, а се движи заедно с нея като в игра с правила и процедури, които могат да бъдат манипулирани за постигане на желани резултати. В това отношение една от най-показателните творби на съвременното изкуство, която демонстрира правно съзнание „със закона“ е работата „Refresh“ от 2007 г. на американската художничка Кристин Лукас.

Правните съзнания, позиционирани „със закона“ и „пред закона“ поддържат правната власт в ежедневието като я оставят безспорна, докато хората, вървейки „срещу закона“ следват тактика на съпротива срещу всичко, което възпроизвежда безкритично хегемонната сила на закона и неговата легитимност. В това отношение показателен пример се явява творбата „Declared void“ (Обявено за нищожно) от 2005 г. на британската художничка Кери Ъънг, в която тя заявява, че конституцията на САЩ не се прилага за конкретно определена зона на галерия „Паула Купър“ в Ню Йорк.

Важна теза, защитена във втората част на дисертацията се явява твърдението, че произведенията на изкуството, включващи правни документи или правно обвързващи договори като части от произведението, позиционират правното съзнание не само по отношение на общите представи за законността и правната реалност, но и по отношение на взаимодействието между отделните правни институти. Разполагането на правното съзнание в пресечната точка на нашите представи за изкуството и законността предполага творческо изследване на възможностите за юридическа свобода на правния субект. Чрез познаването и използването на своите абсолютни и относителни права субектите на правото и на изкуството получават възможност да разширят своите

културни и психологически интереси едновременно в правната и в художествената реалност.

Също така във втората част на изследването съвременният психологически субект на изкуството е разгледан по оста на съществуващите напрежения между романтичната идея за авторството и новите идеи и представи за авторство в съвременната култура. В две специално обособени подглави на тази част с название „Романтичното авторство в закона за авторското право днес“ и „Отказването от авторство като правен и психологически въпрос“ са проучени и интерпретирани актуални аспекти на дискусиите за романтичното авторство днес, а също и някои парадоксални тенденции на съпротива и трансгресия в правното съзнание и правното поведение на световно известни съвременни художници като Герхарт Рихтер и Кади Ноланд.

Глава III.

Изкуството като психологически модел на защитена интелектуална собственост

Третата глава на дисертацията изследва новите психологически роли на авторството във все по-разширените и изменени представи за интелектуална собственост в областта на съвременното изкуство.

В първата подглава с название „Противопоставяне на правна срещу духовна собственост при опазване на културни ценности“ е анализирана и интерпретирана уникалната художествена практика на съвременната колумбийска художничка Гала Порас-Ким, която по забележителен начин успява да активира многопластови правни, исторически и психологически ситуации, убеждавайки музеите да се заемат с нейните задълбочени разследвания на теми като опазване на културни ценности в техния автентичен контекст, както и върху множество малко коментирани противоречия, породени от самия акт на колекциониране и притежание. От гледна точка на психологическите аспекти на авторското право интерес представляват най-вече нейните изложбени прояви, които се опитват да противопоставят различните измерения на правната и духовната собственост в музейните експонати от миналото.

Порас-Ким изследва институционалния задгробен живот на церемониални предмети и човешки останки, изложени във витрини или събрани в хранилища като обмисля алтернативни начини за преговори между дневния ред на музея и невидимите

сили, управляващи вечния покой на техните първоначални собственици. Получените произведения на изкуството се състоят от конкретни предложения за подобряване на материалните и духовни условия на артефактите, съхранявани в археологическите колекции, чрез дълбоката интригуваща реторика на въпроса доколко е възможно такива предмети да продължават да изпълняват първоначалната си функция като духовни послания.

В този смисъл от гледна точка на настоящото изследване художествената практика на Порас-Ким може да бъде свързана освен с правото на културната собственост и защитата на културните ценности, но също така и с категориите на „параавторското право“ (paracopyright) и „метаавторското право“ (metacopyright), доколкото става дума за правна защита, която се позиционира над и извън традиционното авторско право. В чисто правен контекст концепцията за „параавторските права“ обикновено се разбира като част от договорното право, а не като част от закона за авторското право. Същевременно „параавторското право“ въвежда „нов слой на правна защита над онези, които вече се предоставят от традиционните авторски права“, което може да бъде коментирано и като спекулативна категория близка до „парамодерното“, предложено от историка на изкуството Джонатан Хей като категория, която осигурява мост между автентичното предмодерно изкуство и обширната сфера от художествени жанрове, разгърнати в полето на специфични межкултурни взаимодействия. Така психологическите и естетическите измерения на категории като „параавторско право“ и „парамодерно изкуство“ биха могли да съдействат при описанието на художествени практики, развиващи особена форма на съвременното, която съдържа едновременно претенция за противоречива темпоралност и продължение на преживяването на духовното като съвместно настояще, при което творческите субекти се явяват като съ-субекти на музейните исторически артефакти.

Втората подглава от последната част на дисертацията, която е с название „Разширени художествени прецеденти и брандиране на фрази и термини с авторски права“, разглежда динамичното сближаване през последните години между областите на интелектуалната собственост и авторското право в света на съвременното изкуство и по-специално арт практики, които представляват сложна сплав от епистемологични твърдения, патентоспособни изобретения и интерсубективни форми на интелектуална експресия. Подобни художествени практики оспорват границите между сферите на интелектуална собственост и зоните на свободно обществено достояние. Във връзка с тези тенденции в тази глава на дисертацията са интерпретирани примери от творчеството

на световноизвестния архитект Рем Колхас, утвърдил се като противоречив мислител, ориентиран към радикално обновяване на съвременната архитектурна практика чрез многобройни полемични публикации и изложби. Коментирани са идеите на Колхас относно съвременните форми на авторство, обхващащи колективната дифузна работа на споделена грамотност и умения, при които отделните авторски идентичности се умножават от управленската структура на дизайнерското арт студио и неговата разпознаваемост в крайния творчески резултат. Съдебните спорове и дела, в които Колхас е въввлечен, провокират развитието на ново отношение към архитектурния интелект и архитектурните ателиета като процес на ангажиране с условия, които никога преди това не са коментирани толкова полемично.

Предложените от Колхас патенти функционират като културологични инструменти и иронични капани с диаграмен характер. Те нито са достатъчно специфични, за да претендират със своята уникалност срещу възможни нарушения на патентните права, нито са с изрично дефинирана новост и стойност. Тяхната дискурсивна стойност е радикално релационна, произтичаща от позиционирането им в още по-голям и преструктуриращ дискурс. Колхас спекулира с обозначенията за авторски права при използването на определени концептуални елементи под формата на патенти за да настоява, че идеите са универсално приложими и повторяеми. Това антиромантично отношение обаче създава напрежение между патентното ведомство и позицията на авангардния архитект, където типичното повторение на идентичността на марката се сблъсква с преоткриването на марката чрез конкретното ѝ представяне.

Очертаването на границите на правото на собственост в изкуството изисква позоваване на някакъв вид философия и психология на субекта, която да управлява определянето на това, което не е защитено. Британският историк и изследовател на авторското право Марк Роуз завършва своята книга „Автори и собственици: Изобретяването на авторското право“ (1993) с твърдението, че авторското право не е трансцендентна морална идея, а специфична модерна формация, произведена от печатарската технология, пазарната икономика и класическата либерална култура на собственически индивидуализъм. Роуз смята, че авторското право е институция, изградена върху интелектуални плаващи пясъци, която по своята същност е базирана върху почти религиозната концепция за оригиналност и идеята, че някакви необикновени същества, наречени автори, създават творби от нищото.

Авторското право е както правна, така и културна категория, която поддържа индивидуализацията на идеите и претенциите за собственост по отношение на автора в

определена историческа и социална позиция, която позволява да се генерира обмен на „нематериална собственост“ със специфични параметри и граници.

Подходът към въпросите на собствеността от гледна точка на художественото производство хвърля много силна светлина върху различните исторически и културни условности на правните рамки, с които юридическата наука трябва да се справи. От гледна точка на правото, нормативността на голяма част от художествените практики, особено на тези, които спекулират с различни измерения на правната реалност, попада в изключително противоречиво ситуирани обстоятелства. Повечето случаи, обсъдени в настоящата дисертация, ясно очертават широкия спектър от въпроси, с които историята на изкуството и философската критика на изкуството са принудени да се съобразяват при срещата си с форми на творческо изразяване, които не съответстват на концепциите за авторство, оригиналност и постоянство, които са в основата както на представите за интелектуална собственост, така и на традиционния канон от разбирания, изграден около авторското право.

Законът за авторското право дава възможност на притежателя на правата да контролира разпространението на самото произведение, докато законът за търговските марки дава на притежателя на правата възможност да контролира начина, по който произведението се представя на обществеността като услуга и по-специално се опитва да контролира асоциациите, които потребителите правят, когато срещнат марката. Именно през тази правна траектория, делегирана като художествена илюзия, българският художник Петер Цанев прокарва своята концепция за правните и психологически измерения на несъществуващи творби на изкуството, която е разгледана в последната подглава от третата част на дисертацията.

Теоретичният пърформанс „Критика на транстемпоралното изкуство“ (2021) на Цанев представлява безпрецедентна интервенция на изкуството в областта на авторското право, интелектуалната собственост и патентното право. За Цанев изкуството е специфичен начин на артикулиране на теоретична и социална абстракция, която е въведена през нормативните очаквания на психологическата и правната реалност, но не може да функционира в процеса на самото художествено производство. По този начин за нормативните системи на психологията и правото несъществуващото изкуство е по-реално от формите на съществуващото изкуство, които не могат да бъдат продължени и осъществени в нормативната система на самото изкуство.

В областта на интелектуалната собственост всички ограничения върху използването на творчески стратегии и материали извън тези, предвидени от авторското

право, обикновено се разглеждат като „допълнителни“ и следователно неподходящи, като например злоупотребата или прекомерното разширяване на търговската марка и свързаните с нея защиты в области, традиционно заемани от патент или авторско право. Съдебната практика е внимателна в това отношение и оставя малко място за интереси, свързани със закона за търговските марки в области, заети до голяма степен от патенти или от установени авторски права с цел да се премахне объркването на потребителите. Законът за търговските марки обикновено е оправдан от гледна точка на обществения интерес, който защитава потребителите от измама като забранява използването на идентифициращи източника марки, ако такава употреба има вероятност да обърка потребителите по отношение на източника на даден продукт или услуга.

Патентът, авторското право и иновативното използване на търговската марка се отнасят до различни аспекти на творческия процес. Патентът защитава изобретяването на нова идея, докато авторското право конкретно не защитава самата идея, а защитава конкретния израз на тази идея. Законът за авторското право контролира разпространението на художественото произведения като художествено произведение, а законът за търговските марки е насочен към това да контролира начина, по който определени услуги, формати или указания за източника на интелектуалната собственост, съдържащ се в художествените произведения или заместващ художествените произведения, се представя на обществеността.

Правната защита на несъществуващи творби на изкуството е представена от Цанев като забранителен режим върху категорията „транстемпорално изкуство“, която е регистрирана като търговска марка и по този начин се явява патентовано име и законова форма на собственост, което забранява да се използва името за дейности, които са идентични или сходни с тези, за които марката е регистрирана, а именно стоки и услуги, свързани с организиране на изложби с комерсиални, рекламни, културни или образователни цели. Така транстемпоралното изкуство преминава от словесно име на понятие през търговска марка до регистрирана марка, което дава изключителното право на притежателя да се разпорежда и да забранява на трети лица да използват името „транстемпорално изкуство“ за дейности, които са идентични или сходни с тези, за които марката е регистрирана. Правото върху марката е придобито за срок от десет години, считано от датата на подаване на заявката за регистрация. Регистрацията може да бъде подновявана неограничен брой пъти за допълнителни периоди от десет години.

Блокирането на понятието „транстемпорално изкуство“ като обект, образ или събитие и реалното възприране на неговите качества на реален агент за представяне на

произведения на изкуството с културни, образователни, комерсиални или рекламни цели, капсулира неговата недостъпна същност.

В случая експерименталният теоретичен пърформанс е представен като изложбен обект с номинално присъствие на съвременно произведение във времето и пространството, което съчетава трансценденталната позиция на един парадоксален правен nihilизъм със специфичната самоунищожителна позиция на спекулативния хиперинститут на съвременното изкуство. Транстемпоралното изкуство централизира времето чрез пълното му оттегляне. Реалната материализация на едно абсолютно отсъствие гарантира невъзможността трансстемпоралното изкуство да се трансформира в нещо друго. Така според Цанев несъществуващото изкуство се нуждае от реални потвърждения не на своето присъствие, а на своето отсъствие и на потвърдената си недостъпност.

Заклучение

Авторското право не е само режим на права на собственост, но и режим на културни права и в този смисъл връзката между изкуството и закона на авторското право има важно значение за претенциите на самото изкуство.

Според доминиращите правни разбирания възможностите за усъвършенстване на законите за интелектуалната собственост, законите за авторското право и патентите се основават на идеята да бъде предоставен на творците достатъчен стимул да създават художествени, научни и технологични открития и произведения, които имат стойност за обществото, като същевременно се предотвратяват възможностите за тяхното неправомерно използване и копиране. Съществена част от аргументацията на законите в тази област е свързана с идеята, че творците заслужават морални неимуществени права за своите произведения не само поради труда, който са изразходвали, а защото произведенията на изкуството са важна част от личността на своите създатели, което предполага, че важни психологически аспекти от личността на творците са вложени в самите художествени произведения и са обвързани с тяхната съдба.

Реториката фокусирана върху авторството в рамките на правото на интелектуална собственост е принудена да балансира между максимизирането на ползите за обществото чрез правилно регулиран стимул за създаване на творби на изкуството за обществото и теориите за моралните права, които поставят по-голям акцент върху интересите и личността на отделния творец. Както видяхме в разгледаните примери в трите части на

дисертацията създателите на авторски произведения обикновено придават голямо значение на своята личност. Ето защо може да се предполага, че в бъдеще законите за интелектуалната собственост и авторското право ще бъдат все по-структурирани както да защитават, така и да показват загриженост за личността, психологическите интереси и психологическото благосъстояние на авторите.

Идеята за една единна теория за интелектуалната собственост е в процес на непрекъсната еволюция независимо от очевидните разлики между патентното и авторското право. Разграниченията в стандартите за защита, регулиращи патентното право и авторското право, съответстват на настоящите психологически възгледи за творчеството и е малко вероятно именно тези разбираня да мотивират в близкото бъдеще въвеждането на големи промени в правните стандарти.

Завършваме това изследване с убеждението, че проучванията и критичните интерпретации на психологическите измерения на изкуството ще оказват все по-голяма роля при дискусиите, свързани с анализирането и реформирането на законите за интелектуалната собственост и авторското право.

Приноси

1. Първи опит в България за цялостен анализ на основни изследователски теми, въпроси и теоретични перспективи, които характеризират развитието на съвременните взаимодействия между изкуствознанието, психологията и правната теория в областта на авторското право.
2. За първи път в български и международен план се предлага типологичен модел за разглеждане на психологически и художествени аспекти на правното съзнание и правното поведение в контекста на съвременното изкуство.
3. Предложена е оригинална теза, свързана с появата и конституирането на неолибералния субект на съвременното изкуство в концептуалното поле, обособено от пресечната точка между правната и психологическата реалност.
4. В дисертацията са аналитично открити тенденции, които разкриват специфичното навлизане на идеи от моралната психология и културната психология в обсега на правната теория, свързани с актуалните дебати около неимуществените права като част от авторското право.
5. За първи път се предлага прочит и интерпретация на творби от български автори, ангажирани с превръщането на правната реалност и нейните обозначения в художествен медиум, който предполага ново място и нови формати за съществуване на изкуството.

Списък на публикувани статии по темата на дисертацията:

1. Цанева, Василка. 2022. Авторското право на художника като творческа стратегия и музеен експонат. Списание Арт Психология <https://www.artpsychology.net/publications/?NewsId=25>
2. Цанева, Василка. 2022. Психологически и правни измерения на несъществуващи произведения на изкуството. Списание Арт Психология <https://www.artpsychology.net/publications/?NewsId=26>